

Utdrag ur Klas Gustafsons bok

Ett bluesliv

Berättelsen om Cornelis Vreeswijk

Leopard förlag 2006

Holländaren som försvann

Sorry!

Det unga paret rycker samfällt på axlarna. Rödblåsta näsor, händerna djupt i fickorna, vill snabbt komma i lä för den isande vinden från Nordsjön. Tyvärr, kan inte hjälpa till, har ingen aning om vem han är, mannen i brons som från sin granitsockel riktar blicken mot horisonten.

Han har sin plats i en sanddyn mellan busshållplatsen och havet, närmast demonstrativt vänder han ryggen åt de plastblanka fartygen i marinan. Nere på den breda stranden rör sig söndagslediga holländare i det bleka soldiset i en evig *pierewaaien*; en vandring längs havet, utan särskilt mål.

En hjälpsam äldre herre stödd på krycka låter övertygande: han som förärats en bronsbyst har spelat en viktig roll för stranden, och hur var det, reste han inte till Norge? Lutad mot kryckan sträcker han sig för säkerhets skull fram och kisar mot skylten.

– Trubadur, står det. Du vet väl vad en trubadur är?

Det medelålders par som stannat för att betrakta bysten genomsådar genast den låtsat naiva frågan.

– Vem han är? Det vet nog du som kommer från Skandinavien. Vi är i rätt ålder för att minnas Cornelis Vreeswijk. Vi kommer ihåg hans hits, speciellt *De nozem en de non*. Vi såg ett teveprogram, tänk ändå att han blev så populär där borta hos er!

Dokumentärfilmaren Hans Polak befann sig här på stranden för att göra en film om sommarhusen vid havet när någon i hans sällskap påpassligt satte på Cornelis Vreeswijks *De Thuishavensamba*. Det är en sång om hemmahamnen, den som en sjöman alltid vill återvända till. Cornelis sjunger om hur han som barn simmar i havet, just här vid sin födelsestad. Rösten väckte gamla musikminnen hos Hans Polak.

– Jag kom ihåg att han sjöng *De nozem en de non* och *Veronica*, att han försvann och att ingen någonsin hörde av honom igen.

En sökning på internet gjorde klart att Cornelis Vreeswijk inte hade försvunnit spårlöst. Spåren ledde till Sverige.

– I Holland är han bara känd för några få sånger, som var ganska kommersiella. Jag insåg att hans svenska sånger var mycket mer poetiska och hade större ambitioner än vi kände till. Så jag gjorde en dokumentär om honom.

Hösten 2003 kom Hans Polak till Stockholm, gick ut på stan med sin kamera och bad dem han mötte sjunga något av Cornelis. Alla sjöng: mannen som tog en språngfika i Vasastan, skolbarnen, gatumusikern, den unge rapparen, de fnittriga flickorna i tunnelbanan.

Vad hade Hans Polak väntat sig?

– Inte att alla skulle känna till honom. Bokstavligt talat *alla* kände till honom!

Holland har ingen artist eller diktare som har en sådan betydelse som Cornelis har i Sverige. De som tidigare betydde någon har fallit i glömska. Hans Polak säger att det är typiskt holländskt att förminska allt och alla. Själv är han numera övertygad om att Cornelis också om hundra år kommer att vara ihågkommen i Sverige. Hans verk har en tidlöshet som spänner över sekler.

Cornelis yngsta syster Tonny är född i Sverige men har bott i Holland under större delen av sitt liv, Cornelis hela karriär följde hon härifrån. Många gånger har hon inför frågande holländare försökt beskriva den ställning Cornelis har i Sverige.

– Jag kunde aldrig hitta rätt formulering. Så såg jag den holländska dokumentären och förstod att i Sverige är Cornelis en folkhjärte, det är rätta ordet. Det har han aldrig blivit här. Det är skillnaden.

Dokumentären *Cornelis Vreeswijk leeft!* (*Cornelis Vreeswijk lever!*) visades våren 2004 i Nederland 3, tevekanalen som satsar på kultur och samhällsinformation och som därför har begränsade tittarsiffror. Filmen har knappast givit Cornelis ett nytt liv här i Holland, konstaterar Hans Polak, men hans egen föreställning om en försvunnen landsman upplöstes definitivt i Stockholm:

– I Sverige är Cornelis fortfarande *närvarande*.

När Cornelis Vreeswijk i mitten av 1960-talet slog igenom som visdiktare och sångare gjorde han det i kraft av sin originalitet. Han lät som ingen annan. Själv gav han inte mycket för tidens skitförnäma vissång, beskrev den som hobbyverksamhet för överklassen.

– Visan var helt enkelt en okänd storhet. Den hölls ju utanför allting annat och var ett inslag i en annan kultur, kallar det gärna klasskultur, vad mig beträffar. Visan tillhörde finkulturen, det var en ingrediens i sällskapslivet.

Enligt mina tonårsöron hade Cornelis Vreeswijks visor absolut ingenting gemensamt med Bellmans fjärlil på Haga, Birger Sjöbergs längtan till Italien och Evert Taubes älskliga

blommor små som vi sjöng om på musiklektionerna bara därför att skolplikten tvang oss. Jag skulle inte ens ha kommit på tanken att jämföra honom med dessa visans stofiler. Cornelis Vreeswijk var fullkomligt osvensk.

– Vi hade en tam, tuktad visa och om jag törs påstå mej ha gjort nånting så är det väl att jag spräckte upp från det gamla sättet att skriva och sjunga. Jag bröt med traditionen och gjorde en oväntad grej med visan, sade han själv.

Fyrtio år senare är det likafullt självklart att inordna Cornelis Vreeswijk i vår visdiktnings huvudfåra. I sin bok om den populära svenska visan ger musikforskarna Per-Erik Brolinson och Holger Larsen flera exempel på hur konsekvent Cornelis Vreeswijk följer föregångarna i spåren. Han skildrar sjömanslivet och sommarens dansbaneflirt som andra gjort före honom. Han tar upp en medeltida ballad här och polsketrall där, han har tungsinnat och molltonen. När Cornelis gör en vaggvisa till sin son lånar han samma folkmelodi som Bellman och Taube tidigare använt för samma syfte.

Tiden vrider perspektivet. Cornelis Vreeswijk kom som frisk pust i en unken tid, hans frispråkiga och ironiskt kryddade skildringar av sprickorna i välfärdsmuren förebådade och bars fram av 60-talets politiskt radikala rörelse. Nu är hans plats bland klassikerna säkrad – och det har skett utan avbön och anpassning.

Det där har nog sin förklaring. Traditionen står inte stilla, ”visan” är inte lika lätt att artbestämma i dag och Cornelis Vreeswijk bidrog till att vidga begreppet.

När Cornelis Vreeswijk debuterade som vissångare var jag 14 år, sedan dess har han varit närvarande i mitt liv, hans röst har kommenterat och agiterat och tröstat. När jag blev musikjournalist recenserade jag hans nyutkomna skivor och hans framträdanden på skilda scener: inför middagsätare på representationskrog, för regnklädda tivolibesökare, bland uppsluppna öldrickare på vispub. Jag har aldrig haft någon personlig kontakt med honom.

När Cornelis Vreeswijk vid mitten av 80-talet vann en ny generation lyssnare fanns hans gamla skivorna inte längre att köpa och skivbolaget ville inte ge ut dem igen. Då spelade han in några av sina bästa sånger på nytt, ackompanjerad av unga musiker med tidsenlig elektronik. Skivan hette *I elfte timmen* och den fick mig att vakna. Hans närvaro hade blivit försåtlig, jag tog honom för given. Nu insåg jag hans värde och hur underskattad han var. Jag skrev: ”Mannen är en klenod. Kanske hade hans tunga inte blivit lika vass och hans medkänsla inte lika stor om vi förstått det från början och behandlat honom som en.”

Det var då jag bestämde mig för att skriva boken om Cornelis Vreeswijk. Jag ville höra honom berätta om ett liv och ett verk som föreföll mig gå utanpå det mesta. Jag lanserade idén

i brev till ett förlag. Brevet slarvades bort och återfanns först månader senare. Då var det så dags. Cornelis var död.

Jag visste ingenting om att han under sin sista tid i livet själv planerade en biografisk bok, tillsammans med vännen Git Magnusson. Han skulle berätta, hon skulle skriva, de skulle dela på inkomsterna. Min idé stannade den gången vid en tanke i ett bortkommet brev. Git Magnusson hann med några intervjuer innan Cornelis dog och biografiprojektet med honom.

Sedan dess har det skrivits ett par böcker om Cornelis Vreeswijk. Litteraturvetaren Ulf Carlssons avhandling *Cornelis Vreeswijk: artist – vispoet – lyriker* (1996) är en uppslagsrik och skarpsinnig genomlysning av Cornelis diktning. Musikjournalisten Oscar Hedlunds *Cornelis: scener ur en äventyrares liv* (2000) är som titeln anger ett rapsodiskt porträtt, byggt på intervjuer och kåseriska iakttagelser.

Att jag nu – 20 år senare – kunnat skriva boken om Cornelis Vreeswijks liv och leverne tackar jag två personer för. Den ene är Jan Erik Vold, den norske poet och författare som efter många år i Sverige gjorde det som ingen svensk förmått: att från tryckta och otryckta källor samla och redigera Cornelis Vreeswijks egna texter i tre digra volymer, *Skrifter I-III* (2000), totalt 1 500 sidor med sångtexter, dikter och noveller. Den andre är Silas Bäckström, konsertarrangören som var Cornelis siste alltiallo och därefter mångårig ordförande i Cornelis Vreeswijksällskapet. Dessa båda läste oberoende av varandra den bok jag skrivit om diktaren och artisten Beppe Wolgers och föreslog mig att också skriva Cornelis Vreeswijks biografi.

Cornelis Vreeswijks visor har ackompanjerat arbetet, jag har läst hans dikter och övriga texter, brev och andra personliga dokument. Jag har tagit del av ett omfattande arkivmaterial med artiklar från nordiska tidningar och tidskrifter samt program från radio och teve i Sverige, Norge och Danmark. Jag har gjort ett sextiotal intervjuer, med familjemedlemmar, fruar och älskarinnor, vänner, artistkolleger, musikproducenter och arrangörer i Sverige, Norge, Danmark och Holland.

Cornelis kallas ibland en flygande holländare, jämförelsen med sagans spökskeppare haltar. Det är inte en flackande frånvaro och skugglik uppenbarelse som utmärker Cornelis, det är hans starka närvaro. I den här boken är han medberättare, jämsides med de röster jag lyssnat till finns hans egen. För att inte punktera berättelsen ger jag i den löpande texten inga uppgifter om varifrån citaten är hämtade, den informationen finns i stället i avsnittet *Källor*, långt bak i boken. Där finns också sådan överskottsinformation som kan glädja kalenderbitare med smak för Cornelis.

Så närvarande är Cornelis, att historier om honom börjat anta formen av vandringsäpner. En handlar om den unge man som sparar pengar och köper en eftertraktad gitarr i Stockholm. En kamrat som har motorcykel erbjuder skjuts hem till Ekerö. Cornelis avböjer, han är alltför rädd om den nya gitarren. Från sin plats i bussen ser han strax därpå ambulansen vid olyckplatsen: kamraten har kört av vägen och dött.

Sensmoral: Gitarren räddar en ung mans liv, musiken blir hans öde. Där har vi Cornelis Vreeswijk.

Att visdiktningen och artistlivet skulle komma att styra hans liv trodde Cornelis inte ens sedan han börjat uppträda för betalande publik:

– Från början hade jag ingen annan ambition än att underhålla mina goda vänner och tyckte att det var skönt att opponera mig i största allmänhet.

Han tänkte sig i stället en framtid som skribent: författare eller journalist eller bådadera, som idolen Ernest Hemingway. Som visdiktare utvecklade han en journalistisk blick för det som rörde sig i samhället, han beskrev sig själv som ”en slags reporter”. Han utgick alltid från sin egen erfarenhet. ”Det mesta jag skriver handlar ju i ganska stor utsträckning om mig själv”, sade han. ”Vägen från vaggan till graven behandlas i visorna”, skrev han. Cornelis Vreeswijk levde efter den devis som Aksel Sandemose, också det en litterär förebild, hade formulerat: ”En diktare skall vara sin egen historiker och därmed sin samtids.”

I Sverige betraktas Cornelis Vreeswijk gärna som en skarpögd iakttagare av svenska särdrag och egenheter. Det är sant, men hans artistiska kvaliteter hade en allmängiltighet som gav honom en stor och trogen publik även utanför Sverige. Han turnerade genom hela Norge, spelade in tre av sina LP-album i landet och var en ofta sedd gäst i norsk teve. Cornelis Vreeswijk framträdde regelbundet i Danmark och bodde en tid i Köpenhamn. Han framträdde också i Finland, Belgien och Frankrike. Till Holland återvände han ofta och fick där betydande publik- och skivframgångar.

I den här boken beskriver jag Cornelis Vreeswijk som holländare, med Holland som hemland och holländska som modersmål. Det är inte alldeles korrekt. Holland är i själva verket en historisk region i landet Nederländerna där det officiella språket är nederländska. Holländska är den nederländska dialekt som talas i Holland. Cornelis var alltså medborgare i Nederländerna, född och uppvuxen i regionen Holland (noga räknat i provinsen Noord-Holland) och han talade holländska.

Kombinationen "ij" brukar skrivas ihop som en enhet (ligatur) i det nederländska alfabetet (och ersätta bokstaven "y" som främst förekommer i låneord). Därför ser Cornelis Vreeswijks födelsestad ut som ett korrekturfel med sina två stora begynnelsebokstäver: IJmuiden.

Nederländskans "ij" är en diftong, en glidning mellan vokalerna, och låter som "ej". Stadens namn uttalas "Ejmöiden" med betoning på andra stavelsen. Cornelis själv brukade säga att han kom från Velsen, den kommun IJmuiden ligger i. Det blev enklare så.

Holländare älskar smeknamn, den som är döpt till Pieter kan kallas Pet, Jacob blir Jaap eller Jac. En holländare som heter Cornelis kan tilltalas som Cnelis eller Cor eller Kees – det uttalas "Kejs" – det är lika naturligt som att en svensk Lars kallas Lasse.

Cornelis familj sade Kees, lärare och skolkamrater likaså. Så presenterade han sig och så skrev han sitt förnamn. Hans svenska ungdomsvänner lärde bara känna honom som Kees, visste inte ens att han hette Cornelis innan första skivan kom ut.

Som artist blev han snabbt Cornelis med den svenska publiken. Nåja, ofta blev han i stället kallad *Cornelius* och i hans efternamn kunde vokaler och konsonanter hoppa runt hur som helst. Det där med att holländare uttalar "v" som "f" brydde han sig sällan om att påpeka. En gång, efter mer än 30 år i Sverige, fråste han ändå åt en radioreporter som liksom alla vi andra sa "Vresvik", med vårt vanliga vassa v-ljud:

– Det heter Frejsvejk!

I början av artistkarriären beskrev Cornelis Vreeswijk för en besökande journalist sitt liv som familjefar i Stockholmsförorten Hökarängen som helt normalt:

– Där finns inget märkvärdigt alls.

Möjligen var just den perioden inte märkvärdig, men märkvärdigt hade hans liv varit och märkvärdigare skulle det bli. Han växte upp i Holland under andra världskrigets nazistiska ockupation. Efter krigsslutet kom han och hans familj som främlingar till ett främmande land. Också fortsättningsvis skulle hans liv präglas av uppbrott; från tre äktenskap och några andra långvariga förhållanden. Framgent skulle Cornelis bara sporadiskt ha fasta adresser. Hans husbåt sjönk. En lägenhetsbrand hade sånär kostat honom livet. Två gånger satt han i fängelse, för rattonykterhet och misshandel. Han brukade och missbrukade i perioder alkohol och narkotika.

Och ändå: detta livsverk, alla dessa visor, denna stora skivbunt, denna ändlösa turné, denna påtagliga närvaro. Många har undrat hur han som var känd som en slarver kunde uträtta så mycket. Hans egen förklaring var enkel:

– Jag kan inte säga att jag skriver mina åtta timmar om dan, men i vaket tillstånd är jag i rätt stor utsträckning sysselsatt med mitt arbete.

Inför publik hade Cornelis Vreeswijk en självklar auktoritet, vid sidan av scenen var han en ofta osäker, blyg och inåtvänd person. Han var beläst och kunnig men karikerades, framför allt i kvällspressen, som fräck och frodig rumlare.

– Jag fick rollen som enfant terrible, anarkist, fyllbult, ett omoraliskt holländskt svin som utövade våld mot den aktningsvärda svenska moralen, förklarade han för en dansk reporter.

Alltför gärna levde han upp till förväntningarna och han saknade en trygg reträtt där han kunde vårda sin integritet: ”Tänk, jag har egentligen inte haft något privatliv.”

Det är svårt att säga vad som är ”privat” i Cornelis Vreeswijks liv. Han hämtade allt stoff ur sin egen erfarenhet, levde i offentlighetens blixtljus, berättade öppet om sina mänskliga brister. Han kallade det ett bluesliv.

När Git Magnusson besökte honom på sjukhuset i oktober 1987 talade de om förutsättningarna för boken som skulle skildra detta liv.

– Det måste bli en ärlig biografi, inga flata tillrättalägganden. Hur ärlig kan du vara? frågade Git Magnusson.

Cornelis drog på svaret:

– Jaa, det får vi väl se ...

– Det är inte bra att göra grejer tjusiga, som inte var tjusiga, sade Git Magnusson och Cornelis höll med:

– Det är en del grejer som är mindre tjusiga, som man måste fram med i alla fall. That's it!